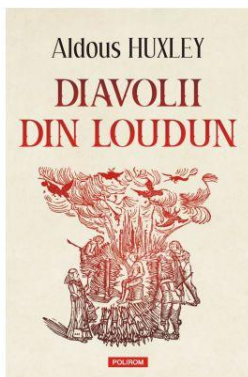

Recenzie la

Diavolii din Loudun

Aldous Huxley, *Diavolii din Loudun*, Polirom, Iași, 408 p.

Văzută cu ochii omului modern, vânătoarea de vrăjitoare de la sfârșitul Evului Mediu până în secolul al XVII-lea, cu perioadele sale de suspiciuni latente și epidemiile sale de isterie, produce două sentimente contrare. Pe de o parte, omul modern nu poate să înțeleagă cum niște superstiții atât de copilărești, niște acuze atât de neverosimile precum vrăjitoria, au putut fi folosite fără pic de discernământ pentru a condamna oameni transformați în țapi ispășitori. Este greu de înțeles cum niște prilejuri atât de transparente de răzbunare personală, de invidie și ranchiună evidentă au putut sta la baza unor procese, deci au putut fi acceptate drept probe. Pe de altă parte, doar omul modern poate înțelege mecanismul mai subtil de consolidare al unui sistem de putere, gata să folosească o credință particulară, o superstiție, un tabu limitat la câțiva, pentru a-și impune forța distrugătoare asupra tuturor. Doar noi, oameni ai modernității europene, putem vedea în sistemul inchiizitorial o încercare incipientă de a distruge orice rezistență politică, de a anula orice autonomie individuală, de a folosi spionajul și delațiunea pe scară largă pentru a ridica un eșafodaj de reguli în favoarea unei puteri absolute. Chiar dacă regalitatea absolutistă nu a reușit, din motive tehnice, să impună un sistem totalitar, modernitatea europeană o va face în bună măsură. Iar avertismentul care răsună aici este că un sistem mai performant tehnologic va reuși și mai bine acolo unde cele dinainte au eșuat.

Studiul lui Aldous Huxley despre procesul lui Urbain Grandier, preot paroh în orașelul francez Loudun, judecat pentru vrăjitorie și ars pe rug în 1634, urmează cea de-a doua cale.¹ În loc să se lamenteze, stupefiat, precum Michelet,² despre sălbăticia și lipsa de rațiune, dacă nu de omenie, din procesele ce au bântuit lumea catolică și protestantă în aceea perioadă, Huxley demontează meticulos mecanismul de putere ce stă la baza acțiunii concertate a Bisericii și Statului. El ne arată, chiar înainte de exemplele ce ne sunt familiare, cele ale nazismului și

¹ Aldous Huxley, *Diavolii din Loudun*, trad. rom. Iulian Bocai, Polirom, Iași, 2023.

² *Ibidem*, p. 154.

comunismului, cum funcționează ridicarea unui tabu, a unei superstiții religioase (răspândite în rândurile clerului catolic) la nivel de lege, deci sancționarea încălcării unor precepte religioase de către statul modern birocratic, cu tot aparatul său administrativ, judiciar și militar. Acest lucru este o cheie de înțelegere a perfecționării constante a urmăririi judiciare a presupușilor vrăjitori, a metodelor de tortură fizică și de degradare a personalității.

Deși Huxley urmărește multe alte perspective spirituale, psihologice și sociologice cu privire la fenomenul urmăririi judiciare a celor „vinovați” de pacte cu forțe obscure, malefice, atât din rândurile acuzării, cât și din cele ale apărării, nu suntem interesați aici decât de perspectiva mai amplă a sistemului de putere, de angrenajul de forțe politice și religioase, dispuse să se alieze într-o fuziune nemaivăzută de superstiție privată și de ordine publică. Nefericirea personală a preotului paroh, lipsa de șansă în desfășurarea evenimentelor, lipsa sa de protecție și chiar nesăbuința sa, descrise în amănunt de Huxley, se pierd în acest mare mecanism de putere. Ca sistem de consolidare și exacerbare a puterii absolute,³ acesta are nevoie permanentă de victime. Cu cât ele sunt alese, acuzate și judecate mai arbitrar, cu atât teroarea este mai eficientă. Ceea ce contează nu este rațiunea procedurală, tradiția judiciară sau credibilitatea probelor administrate, ci chiar lipsa lor. În cazul preotului paroh, acuzat de a fi vrăjit și posedat o întreagă mănăstire de măicuțe ursuline, probele relevante au provenit chiar de la exorcizarea privată și publică a acestor călugărițe.

Principiul conform căruia „un demon bine constrâns este întotdeauna forțat să spună adevărul” nu așteaptă pentru a fi pus în practică decât condițiile favorabile aduse de un exorcist experimentat și foarte răbdător. La fel de valid este și principiul celălalt, că tortura smulge adevărul. Altfel spus, atunci când trebuie „demonstrată” o vinovăție, ea este demonstrată fără nici un dubiu prin interpretarea vinovată: dacă preotul paroh este unealta necuratului, atunci, de fiecare dată când aduce laude Domnului, el spune (în sinea sa) că cel preamărit este Satana. Din contră, bine sugestionate de exorciștii capucini sau în stări lungi de isterie extremă, călugărițele care-l acuză pe Grandier de seducție demonică au dreptate și trebuie crezute, căci demonul care le posedă a fost forțat, în mod eficient, să recunoască. „Demonstrația” circulară și interesată nu duce decât la aceeași concluzie a vinovăției.⁴ Iar aici Huxley compară sistemul de putere al statului centralizat francez cu logica de putere a statului modern birocratic.

Perioada în care se desfășoară procesul preotului Grandier este perioada consolidării monarhiei absolutiste sub domnia lui Ludovic al XIII-lea,⁵ acea perioadă a politicii anti-protestante duse de ministrul regelui, de cardinalul Richelieu.⁶ O politică de alianță între sabie și cruce, între tron și altar, care duce la formarea unei Biserici catolice numită „galicană” și în care Regele prea-

³ Pentru perioada istorică la care se face referire nu se poate vorbi încă de putere absolută, deși absolutismul monarhic reprezenta o centralizare fără precedent a puterii în mâna unui personaj investit cu legitimitate tradițională. Statul modern birocratic, cu legitimitatea sa legal-rațională, va duce logica puterii la niveluri mult superioare în eficacitate, teroare și dezumanizare.

⁴ Nu toate procesele de vrăjitorie se încheie cu arderea pe rug. Ele sunt mai frecvente în perioadele de mare isterie (1570-1630). Pentru o discuție despre amploare magiei și vrăjitoriei în Europa rurală occidentală, vezi Robert Muchembled, *La sorcière au village, XVe-XVIIIe siècle*, Gallimard, Paris, 1991.

⁵ Françoise Hildesheimer, *La Double Mort du roi Louis XIII*, Flammarion, Paris, 2011.

⁶ Idem, *Richelieu*, Flammarion, Paris, 2021.

creștin devine adevăratul cap al bisericii naționale franceze.⁷ Această interpretare a fenomenului persecuției ereticilor, desigur nu singura posibilă, insistă asupra aculturației lumii rurale occidentale, anume asupra „cuceririi” spirituale și mentale a celor de la țară, asupra integrării forțate a lumii rurale într-o modernitate dinamică sub egida Bisericii, sprijinită fiind de statul modern centralizator.⁸ Combătând „vrăjitoria”, Biserica și Statul conlucrau la creștinarea maselor, încă în mare măsură păgâne în vremea Conciliului de la Trento, în timp ce preluau controlul politic pe teritoriul național spre sfârșitul Războiului de Treizeci de Ani.⁹

În termenii lui Muchembled, aceasta era o lent progres în cucerirea sufletelor de către bisericile reînnoite (cea catolică și cele protestante, în egală măsură), imediat după ce șocul Reformei fusese absorbit de către organizațiile ecleziastice. Se adaugă acestei mișcări de recucerire spirituală ponderea tot mai mare a statului ca instrument de colectare a impozitelor, ca instanță de control a supunerii, ca purtător al justiției tot mai prezent, ca garant al valorilor religioase și morale.¹⁰ Acest fenomen, o adevărată revoluție simbolică, specifică întregii lumi occidentale afectată de apariția și consolidarea absolutismului, este comparat simbolic cu o liturghie a fricii. Scopul este declanșarea unui proces ireversibil care să răstoarne axa lumii, să înlocuiască peste tot solidaritățile tradiționale (preponderent orizontale) cu forme de supunere ierarhizate pe verticală și încoronate cu crima de *lèse-majesté*, ce așază sistemul judiciar pe o serie interminabilă de pedepse corporale.¹¹

Dacă lui Michelet îi venea greu să înțeleagă și să ierte tratamentul la care au fost supuși în trecut „vrăjitorii”,¹² asta este pentru că el, asemeni intelectualilor din scurtul interval liberal al secolului al XIX-lea francez, era prea complezent cu prezentul pe care-l trăia, crede Huxley, și mai ales prea optimist cu privire la viitor, adică la noi.¹³ Ei erau niște raționaliști care credeau că decăderea religiei tradiționale avea să pună capăt persecuției ereticilor, torturii și arderii pe rug a vrăjitoarelor. Din păcate, subliniază Huxley, istoria secolului XX ne arată că nu este nevoie de religie ca toate relele care i-au fost asociate să reapară, că ele pot exista și fără vreo credință în supranatural. Materialiștii convinși „sunt gata să-și adore propriile creații prost construite de parcă ar fi absolutul”, iar pretinșii umaniști „își vor persecuta adversarii cu tot zelul inchișitorilor care-i extermină pe adepții înfocați ai unei Satane personale și transcendente”.¹⁴ Contrar optimismului raționaliștilor moderni, aceste tipare comportamentale pre-există și supraviețuiesc credințelor care le motivează la un moment dat. Deși puțini mai cred în demoni, foarte mulți se bucură să se comporte așa cum se comportau strămoșii lor, remarcă Huxley mecanismul justificării pus în joc. Asta pentru că mintea omenească poate justifica orice oroare pe care sufletul ar judeca-o și ar abandona-o. „Ca să-și justifice comportamentul, ei își transformă teoriile în dogme, legile în

⁷ Françoise Hildesheimer, *Rendez à César. L'Eglise et le pouvoir, IVe-XVIIIe siècle*, Flammarion, Paris, 2017.

⁸ Robert Muchembled, *La sorcière au village, op.cit.*, p. 18.

⁹ Idem, *Culture populaire et culture des élites dans la France moderne (XVe – XVIIIe siècle)*, Flammarion, Paris, 1978, p. 44.

¹⁰ Idem, *La sorcière au village, op.cit.*, p. 21.

¹¹ *Ibidem*, p. 26.

¹² Jules Michelet, *La Sorcière*, Julliard, Paris, 1964.

¹³ Aldous Huxley, *Diavolii din Loudun, op.cit.*, p. 154.

¹⁴ *Ibidem*, p. 155.

principii prime, șefii politici în Dumnezei și pe toți cei care nu sunt de acord cu ei în diavoli întrupați. Această transformare idolatră a relativului în absolut și a mult prea omenescului în divin le permite să se complacă în pasiunile lor cele mai urâte cu conștiința împăcată și cu certitudinea că lucrează pentru binele cel mai înalt. Iar când credințele actuale ajung la rândul lor să pară prostești, va fi inventat un nou set, pentru ca nebunia străveche să poată continua să-și poarte masca obișnuită de legalitate, idealism și religie adevărată.”¹⁵

Pasajul citat *in extenso* este relevant pentru mecanismul de transformare a unui tabu, a unei credințe private în teorie de necontestat, care va fi apoi aplicată tuturor prin lege și va fi acerb protejată de orice critică. Așa s-a întâmplat cu teoriile pretins științifice ale superiorității rasiale, ale materialismului istoric, ale criminalității înăscute sau ale eugeniei. Astăzi, noi tabuuri private, care circulă în rândul elitelor bogate și influente, așteaptă (sau chiar încep să prindă contur) să fie transformate în legi. Malthusianismul, controlul populației (ca moștenitor al eugeniei, defăimată după înfrângerea nazismului în Europa), ecologismul extremist, toate spun povestea unor credințe private înguste legate de spaima de suprapopulare, de consumul disproporționat de resurse de către clasele mai sărace, dar foarte numeroase, de poluarea planetei prin emisia de gaze rare. Toate devin azi dogme sacrosancte, impuse tuturor prin legi (taxe pe emisiile de dioxid de carbon, taxe pe proprietatea „neprietenosă” cu mediul natural, taxe pe consumul de carne și lactate, interdicțiile de a conduce automobile cu motoare termice). Toate sunt azi apărate de orice critică rațională prin mecanisme draconice de cenzură și control social. Toți promotorii acestor teorii pretins științifice și politicienii care le susțin prin mecanismul de control și sancțiune al statului modern birocratic au devenit idoli celor care li se închină, iar cei care nu-i venerază au devenit dușmanii demonici ai binelui absolut. Totul pentru ca nebunia străveche să poată continua.

Această alianță dintre Biserică și Stat se împletea cu credința populară, fiind toate de acord că vrăjitoarele sunt de vină pentru (prea) numeroasele fenomene naturale. Un exemplu menționat de Huxley este cel întâmplat în vara lui 1644, când țăranii din satele de lângă Beaune s-au răzbunat pe „vrăjitoare” pentru că ar fi provocat furtuna ce le avariase grav locuințele. Unele femei au fost înecate în râu, altele lovite cu lopețile, unele au fost chiar aruncate de vii în cuptoarele încinse de ars cărămizi. A fost nevoie de intervenția Parlamentului din Dijon și de soldații trimiși de acesta pentru a calma spiritele.¹⁶ Nu este de mirare. Acestea sunt efectele stării generale de isterie, ale sugestionării permanente, al avertismentului continuu asupra răului. Ele sunt efecte psihologice asupra timorați, dar și asupra celor ambițioși și resentimentari. Dacă primii au sfârșit cel mai adesea în nebunie, cei din urmă s-au răzbunat pe vecini sau și-au eliminat adversarii.¹⁷ Ce nu trebuie uitat, insistă Huxley, este că atmosfera aceasta de superstiție, frică și răutate reciprocă nu este una specifică secolul al XVII-lea francez. Ea este mult mai modernă decât ar putea părea. Funcționarea sistemelor totalitare moderne, înfățișate de către Virgil Gheorghiu în *La vingt-cinquième heure* sau

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem, p. 163.

¹⁷ Ibidem, p. 160.

de către George Orwell în *O mie nouă sute optzeci și patru* sunt atât descrieri pline de oroare, cât și avertismente cu privire la un viitor teribil și fără speranță.¹⁸

De remarcat aici convergența de vederi, dar și nuanțele pe care autorul *Minunatei lumi noi* le are față de cele două produse culturale ale modernității noastre totalitare.¹⁹ Așa cum constată Margaret Atwood în introducerea la ediția din 2007 a *Minunatei lumi noi*, modernitatea occidentală pendulează între viziunile distopice ale lui Huxley și Orwell. Înfrângerea nazismului în Europa și funcționarea părea să impună viziunea lui Huxley, un totalitarism mai soft, tehnologizat, în care cetățenii (ce ar putea deveni critici) sunt veșnic „amorțiți” cu sex și droguri. Militarizarea constant ascendentă a Statelor Unite de după 2011, reducerea tot mai pronunțată a drepturilor și libertăților oamenilor, ce păreau date pentru totdeauna, tranziția înțelegerii democrației de la drepturi cetățenești la instituții (pretins) democratice, desemnarea unui inamic perpetuu (deși nu întotdeauna același) pe care statul birocratic occidental îl combate până la epuizare, toate acestea ne îndreaptă atenția mai mult spre Orwell.

Așa cum remarcă Huxley, sistemul politic ce combina în Franța tabuurile Inchiziției cu coerciția statului modern al absolutismului monarhic nu era un sistem specific vremii, ci chiar un experiment politic, pus la cale cu mare atenție, pentru a afla până în ce punct puteau fi impuse fără teamă modelele dictaturii totalitare în al treilea deceniu al secolului al XVII-lea.²⁰ Cu timpul, scepticismul față de vinovăția „vrăjitoarelor” s-a tot extins. Chiar Richelieu însuși, în fața unui scepticism tot mai generalizat, a trebuit să renunțe la planul de a pune pe picioare un veritabil Gestapo inchizitorial pentru a lupta împotriva vrăjitoriei și a consolida, prin aceasta, autoritatea monarhică absolutistă. Așa cum remarcă Huxley, deși preotul paroh Grandier nu era vinovat de vrăjitorie, și aproape toată lumea știa asta, întotdeauna este bine să știi ce să *nu* faci, iar experimentul meritase făcut.²¹ Se demonstrase că este posibil să torturezi și să arzi pe rug un om nevinovat. În asta consta experimentul, anume în testarea limitelor acceptabilității opiniei publice. Iar Richelieu era un experimentator foarte precaut. Ceea ce el a descoperit, anume limita foarte întinsă a acceptabilității sociale sub imperiul sugestionării continue, a vinovăției permanente, a suspiciunii generalizate și a isteriei colective va fi folosit mai târziu de sistemele totalitare, cele care vor avea mijloacele necesare supunerii totale.

Iar unul dintre aceste mijloace este maniera cuvântului, adică propaganda eficientă. „Cuvintele sunt deopotrivă indispensabile și fatale”, remarcă Huxley. „Tratate ca ipoteze de lucru, propozițiile despre lume sunt instrumente prin intermediul cărora ne antrenăm treptat să înțelegem lumea. Tratate ca adevăruri absolute, ca dogme care trebuie înghițite, ca idoli ce trebuie adorați, propozițiile despre lume ne distorsionează viziunea despre realitate și ne conduc spre tot felul de comportamente inadecvate”.²² Atunci când au ajuns dogme și idoli, ele au alimentat ura teologică,

¹⁸ Constantin Virgil Gheorghiu, *La vingt-cinquième heure*, trad. fr. Marie Saint-Côme, Paris, Plon, 1949; George Orwell, *O mie nouă sute optzeci și patru*, trad. rom. Dana Crăciun, Polirom, Iași, 2019.

¹⁹ Aldous Huxley, *Brave New World*, Londra, Vintage, 2007.

²⁰ Idem, *Diavoli din Loudun*, *op.cit.*, p. 248.

²¹ *Ibidem*, p. 329.

²² *Ibidem*, 371.

războaiele religioase și imperialismul ecleziastic.²³ Atunci, ele au justificat crimele comise din idealism, anume „crimele instigate, încurajate și justificate moral cu cuvinte sacrosancte”.²⁴ În trecut, asemenea crime din idealism (plănuite fără flacăra pasiunii, comise cu sânge rece și cu perseverență neabătută) erau alimentate de cuvinte religioase; acum ele sunt predominant politice.²⁵ „Dogmele nu mai sunt metafizice, ci pozitiviste și ideologice. Singurele lucruri care rămân neschimbate sunt superstițiile idolatre ale celor care acceptă dogmele ca atare și nebunia sistematică, ferocitatea diabolică cu care acționează conform convingerilor lor”.²⁶ Poliția politică a modernității berlineze, fie ea Gestapo sau STASI, nu mai are la baza acțiunii sale superstițiile inchizitoriale ale vreunui principe elector din Țările Germane. Ea se bazează acum pe dogmele politice sacrosancte ale ideologiei de rasă sau de clasă.

Ceea ce nu se schimbă fundamental, dar se exacerbează la paroxism în noile sisteme totalitare ale lumii contemporane este delirul colectiv. În comparație cu alte abateri morale (alcool, de exemplu), „delirul colectiv prezintă un pericol mai direct pentru ordinea socială și o amenințare mai dramatică la adresa acelei pojghițe de decență, bun-simț și toleranță reciprocă ce formează civilizația”.²⁷ „Apărarea (societăților) împotriva delirului în masă și a consecințelor lor dezastruoase este mult mai puțin eficientă. În mod ciudat, moraliștii de profesie care perorează împotriva patimilor băuturii nu suflă nici o vorbă despre viciul la fel de dezgustător al intoxicației cu spiritul de turmă”.²⁸ Pentru că acest spirit de turmă, care întunecă gândirea critică, gândirea individuală, în general, este un drog foarte versatil. Atunci când era folosit de fasciștii, naziștii și bolșevicii revoluționari, el era îndreptat înspre încurajarea mulțimilor distructiv violente. „Apoi, după ce ajungeau la putere, (fasciștii) mai îngăduiau otrăvirea în turmă în deplinătatea sa numai în raport cu străinii sau anumiți țapi ispășitori (...) intoxicarea în masă rămânea valoroasă, de acum, doar ca mijloc de a crește sugestibilitatea supușilor lor și de a-i face astfel mai docili la expresiile voinței autoritare”.²⁹

Nu rămâne nimic oamenilor pentru a se opune unui astfel de sistem decât gândirea critică și mărturisirea adevărului. Avertismentul, mai mult decât constatarea lui Huxley, este că „cel mai bun antidot cunoscut la gândirea independentă este să te afli într-o mulțime. De aici și faptul că dictatorul are mereu ceva împotriva „simplei psihologii” și a vieții private”.³⁰ Iar sloganul final, „Intellectualii din toate țările, uniți-vă! Nu aveți de pierdut decât creierele” este sugestiv pentru situația produsă de intoxicarea în masă cu spiritul de turmă. Această intoxicare permite acceptarea fără discernământ a celor mai nesperioase, dubioase și sinistre propoziții, a glumei care se transformă în tragedie, de fiecare dată când tabuuri ce provoacă idiosincraziile câtorva se transformă în lege pentru toți. Tabuurile legate de supremația raselor, de conflictul claselor nu sunt singurele ce pot duce la o astfel de tragedie. Ingineria genetică (fostă eugenie), malthusianismul,

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem, p. 372.

²⁷ Ibidem, p. 389.

²⁸ Ibidem, p. 390.

²⁹ Ibidem, p. 394.

³⁰ Ibidem.

ecologismul extremist au propriile lor tabuuri, legate suprapopulare, de „nocivitatea” ființelor umane pentru „sănătatea planetei”, de capacitatea manipulării genetice de a face „un om mai bun”. Toate tabuurile, distilate în drogul spiritului de turmă, își vor căuta propria realizare în mecanismele teribilei opresiuni exercitată de sistemul totalitar, controlând viața privată și eradicând orice opinie contrară. De aceea, mijloacele tehnice la care ideologii zilelor noastre au acces sunt mai periculoase, pentru că sunt mai eficiente. Omogenizarea și controlul strict al opiniei publice prin mass-media și rețele de socializare, cu conformismul de oțel care rezultă de aici,³¹ este mediul propice instalării celei mai eficiente dictaturi pe care am cunoscut-o până acum. Folosind calculatoare de mare putere, supraveghere completă audio-video, camere de vedere cu recunoaștere facială, controlul corespondenței electronice, aruncându-și privirea asupra celor mai banale aspecte ale vieții private (consum, obiceiuri, timp liber), folosind delațiunea și obediența pentru a crește „scorul social”,³² noul sistem totalitar ce se naște „pentru siguranța noastră” și pentru „salvarea planetei” riscă să devină cel mai negru coșmar imaginat vreodată.

Bibliografie:

Cărți:

- GHEORGHIU, Constantin Virgil, *La vingt-cinquième heure*, Plon, Paris, 1949.
- HUXLEY, Aldous, *Brave New World*, Vintage, Londra, 2007.
- MUCHEMBLED, Robert, *Culture populaire et culture des élites dans la France moderne (XVe – XVIIIe siècle)*, Flammarion, Paris, 1978.
- MUCHEMBLED, Robert, *La sorcière au village, XVe-XVIIIe siècle*, Gallimard, Paris, 1991.
- ORWELL, George, *O mie nouă sute optzeci și patru*, Polirom, Iași 2019.
- STRITTMATTER, Kai, *Noua dictatură. Supravegherea digitală ca politică de stat în China*, Humanitas, București, 2024.
- WOLTON, Thierry, *Noile drumuri ale servituții noastre. Alienare, uniformizare, supunere*, Humanitas, București, 2023.

Dragoș DRAGOMAN

³¹ Thierry Wolton, *Noile drumuri ale servituții noastre. Alienare, uniformizare, supunere*, trad. rom. Adina Cobuz, București, Humanitas, 2023.

³² Kai Strittmatter, *Noua dictatură. Supravegherea digitală ca politică de stat în China*, trad. rom. Alexandrina Panaite-Cserkés, București, Humanitas, 2024.